

sociological research was low. The main responsibility for the area residents have placed on local authorities.

Based on the results of the study can make suggestions that will contribute to the reconstruction of public space. First of all, it should be to modernize the Independence Square, taking into account the wishes of the inhabitants of the above, to promote the official name of the area.

Necessary for the formation of a public space is the modernization of the Independence Square, the popularization of its official name, the increase in the number and intensity of socially significant events that would promote the development of social activity and an increase in the level of patriotism of the population, the dialogue between society and the authorities.

Key words: *public space, social interaction, reconstruction of public space, the social responsibility of the residents.*

УДК 316.28:316.723

Б. В. Слющинський

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН: ВІД МИНУЛОГО ДО СУЧАСНОСТІ

У статті досліджуються теоретико-методологічні засади міжкультурної комунікації в історично-соціологічному аспекті. Розглянуті питання хронології вивчення міжкультурної комунікації як соціального феномена. В результаті чинного дослідження визначені основні етапи розвитку комунікації, яка є механізмом об'єднання різних культур у межах однієї великої культури, культури народів світу.

Ключові слова: *міжкультурна комунікація, соціальний феномен, культура, дискурс, соціальна еволюція.*

Комунікація – явище складне і універсальне, її зміст і форми є предметом дослідження багатьох наук соціально-гуманітарного, природно-наукового і технічного циклів. Поняття комунікація може вживатись як у широкому значенні (універсальному), так і більш вузькому (наприклад, технічна, біологічна, соціальна).

«Комунікація (від лат. communicatio – зв'язок, повідомлення) – спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; повідомлення інформації від однієї людини до іншої або кількох інших» [1, с. 543]. «Комунікація масова (від лат. communication – повідомлення, передача; communicare – радитися) – соціокультурна взаємодія в масштабах суспільства через розповсюдження та обмін інформацією за допомогою технічно обладнаних мас-медіа (преси, радіо, телебачення, відеосистем, кіно). Стан комунікації (масової) – один із фундаментальних чинників сучасних суспільств, який може розширюватися у глобальних масштабах, цементуючи цілісність усієї людської спільноти» [2, с. 244]. «Комунікація міжкультурна – це соціокультурна взаємодія, яка акумулює інформацію про процеси комунікації між різними культурними уявленнями, поглядами, логіками, тлумаченнями, розуміннями в даному соціумі, у тому числі в контексті сприймання іншої, «чужої» культури, що в цілому обумовлює рівень загальної культури даного суспільства, від якого залежать зв'язки і відносини різних соціальних суб'єктів (окремих особистостей, малих і великих соціальних груп)» [3,

с. 12].

На нашу думку, міжкультурна комунікація виникає не тільки під час спілкування представників різних етнонаціональних угруповань, але й при спілкуванні двох індивідів, адже кожний індивід є представником певного «інституту» культури.

Актуальність і доцільність дослідження проблеми міжкультурної комунікації як соціального феномена зумовлені необхідністю подолання суперечностей:

– між потребою вивчення комунікативних процесів у специфічному полікультурному просторі, яким є українське Приазов'я, та недостатньою кількістю соціологічних праць з даної теми;

– між існуючими особливостями міжкультурної комунікації в українському Приазов'ї як способу обміну знаннями, ідеями, уявленнями, поняттями, емоціями тощо та комплексом загальних культурних цінностей і норм;

– між інформаційно-мовленнєвими тенденціями, аутостереотипними судженнями, етнокультурною своєрідністю, специфікою інтерпретації повідомлень та варіативністю комунікативних і статусних характеристик репрезентантів різних культурних середовищ;

– між процесами акультурації, декультурації, асиміляції, солідаризації, гібридизації та глобалізації, що сприяє з одного боку зростанню етнічної самосвідомості, яка є вагомим чинником відтворення самобутності існуючих етнічних спільностей, а з другого, – призводить до незворотних явищ: зникнення національних мов, традицій, звичаїв, появи змішаної мови («суржику»), що створює своєрідний «приазовський тип» суспільного етосу.

Слід зазначити, що світовою і вітчизняною соціологічною наукою різні теоретико-методологічні аспекти окресленої проблеми досліджуються досить активно. До неї звертались такі зарубіжні вчені, як: Г. Гофстеде, К. Казмір, К. Клакхон, Ф. Стродбек, Е. Стюарт, Дж. Трагер, Ф. Тромпенаарс, Е. Холл, та ін. У цілому їх дослідження були викликані проблемами глобального бізнесу (в різних країнах цей бізнес мусив використовувати місцевий персонал, який характеризувався своєрідною культурною компетентністю, а це ускладнювало діяльність транснаціональних компаній, тому останні почали вивчати і впроваджувати механізми міжкультурної комунікації).

Сучасні процеси глобалізації та демократизації загострили питання міжкультурної комунікації як на міжнародному рівні, так і у межах національних (багатонаціональних) держав.

Грунтовний фундамент для вивчення сучасних комунікацій становить теорія комунікативної дії Ю. Габермаса, яка дає можливість зрозуміти принципові особливості міжкультурного спілкування. Свій внесок у висвітлення основ комунікаційних процесів, способів і засобів міжкультурної взаємодії здійснили російські дослідники – М. Василик, М. Вершинін, Т. Волошинова, В. Павлов, В. Петров, С. Гурієва та ін. Українські вчені – Л. Аза, О. Вишняк, Є. Головаха, Н. Костенко, М. Наумова, А. Ручка, Л. Скокова, В. Степаненко, М. Шульга та інші досліджують проблеми спілкування в багатонаціональному просторі сучасної України, етномовної диференціації, існуючих культурних ідентичностей тощо.

Звідси випливає і наукова проблема, яка відображає суперечність між досягнутим рівнем соціологічних знань про особливості міжкультурної комунікації в багатонаціональному соціумі та потребою побудови в ньому успішних міжкультурних відносин через комунікацію.

Метою даної статті є визначення міжкультурної комунікації як феномена соціального і його ролі у соціумі в період глобалізаційних перетворень.

Термін «комунікація» був введений у науковий обіг на початку ХХ ст., а початок безпосереднього дослідження міжкультурної комунікації відходить до другої половини ХХ ст., а саме, коли у 1954 р. з'являється книга американських вчених: антрополога Е. Холла (1914–2004) і соціолінгвіста Д. Трагера (1906–1992) «Культура як комунікація» (*Culture as Communication*) [4, с. 582]. Тут вперше використовувалось поняття «*міжкультурна комунікація*», яке повинне було відображати специфіку відносин між людьми, що належать до різних культур (широке тлумачення). У 1959 р. з'явилась нова праця Е. Холла «Німа мова» (*The Silent Language*), в якій автор розвивав свої ідеї і доводив тісний зв'язок культури з комунікацією. Він вважав, що «*комунікація – це культура, а культура – це комунікація*».

Після публікацій Холла з'явилися нові напрями вже усередині самої міжкультурної комунікації. Один із них очолили американські вчені К. Клакхон (1905–1960) та Ф. Стродбек (1919–2005), які запропонували свою методологію вивчення культур різних народів. На їх думку, основні відмінності культур можна встановити по відношенню індивідуальних культур до таких концептів, як оцінка людської природи, відношення людини до природи, відношення до концепту часу, оцінка активності/пасивності [5, с. 12–13]. З середини 60-х рр. проблеми міжкультурної комунікації починають цілеспрямовано вивчатися у Піттсбурзькому університеті США, вчені якого розробили поняття «*перцепція*» і «*перцептуальні системи*», розглядаючи їх у якості посередників між культурою і мисленням. Вони стверджували, що мова являє собою всього лише один із способів встановлення і підтримки подібного сприйняття членами певної культурної групи. У той же час американський вчений Е. Стюарт, продовжив розробку аксіологічної теорії культури Клакхона – Стродбека, акцентуючи свої наукові інтереси на проблемі взаємодії культур, а група психологів Іллірійського університету під керівництвом Г. Тріандіса займалась розробкою проблеми культурної асиміляції, яку вони розглядали через порівняння і співставлення різних локальних культур.

Засновниками іншого напрямку досліджень міжкультурної комунікації стали Л. Самовар і Р. Портер. У своїй праці «*Intercultural Communication: A Reader*» автори особливу увагу приділяють проблемі інтерпретації невербальної поведінки. При цьому вони виходили з тих обставин, що невербальні символи, котрі позитивно оцінюються і сприймаються однією культурою, можуть отримати негативну інтерпретацію і оцінку у носіїв іншої культури.

Отже, можна стверджувати, що в 1960-х рр. *міжкультурна комунікація* набуває статусу навчальної дисципліни в університетах США [4, с. 582]. У 1970-х роках з'явилися перші періодичні видання з міжкультурної проблематики: «*The International and Intercultural Communication Annual*» і «*International Journal of Intercultural Relations*», де обговорювались проблеми, пов'язані з комунікацією, культурою, мовою, різноманітними формами інтеракції, зокрема переговорами.

Термін «*міжкультурна комунікація*» у вузькому розумінні з'явився в літературі у 70-ті рр. ХХ ст. У підручнику Л. Самовара і Р. Портера наводиться визначення даного терміну. До цього часу сформувався і науковий напрям, логічною серцевиною якого стало вивчення комунікативних невдач та їх наслідків у ситуаціях міжкультурного спілкування. Пізніше це поняття поширилося на такі галузі як теорія перекладу, вивчення іноземних мов, порівняльна культурологія, контрастна прагматика тощо. До теперішнього часу, здебільшого, дослідження у межах міжкультурної комунікації зводяться до поведінки людей, що стикаються із проблемами, пов'язаними з відмінностями мов. Результатами цього стали описи культурної специфіки під час вираження та інтерпретації ситуативних мовних дій суб'єктів комунікації.

Розвиток теорії міжкультурної комунікації у США в 1960–1970 рр. був доповнений новими напрямками і аспектами дослідження. Одним з них стало вивчення питань адаптації до інокультурного середовища і проблеми культурного шоку. Дослідження процесу адаптації дозволило встановити: він характеризується *ейфорією*, що проявляється у захопленні новим культурним оточенням. Далі настає етап *фрустрації*, що супроводжується почуттям сумнівів і несприйняттям відмінностей в цінностях рідної і чужої культури.

Сучасні дослідники міжкультурної комунікації у США розвивають її у двох напрямках: міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія культур різних країн і народів і міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія субкультур у межах однієї великої культури. В нашій роботі ми будемо спиратися на другий: дослідження проблеми співіснування етнічних меншин і ствердження культурного плюралізму.

Якщо заглянемо у давнину, то побачимо, що у межах традиційного міфологічного світогляду, проблема людських відносин не виділялась як щось самостійне. Тільки у V ст. до н. е. софісти і Сократ почали розглядати проблему людини. Сократ вважав, що лише в діалозі вдається розкрити протиріччя у поглядах співбесідника через зіткнення різних точок зору на предмет, що обговорюється, для досягнення істини. Отже, діалектика Сократа співпадає з діалогом (діа-логос) [6, с. 238]. З цього можна зробити висновок, що діалог, який допомагає пізнанню навколишнього середовища, є необхідністю прояву людського розуму та співіснування людей, є саме *комунікацією*.

Платон, як і Сократ, протиставляє етику риториці. Його ставлення до риторики краще за все проявляється у діалозі «Горгій». Згідно Платону, тут риторика – засіб догідництва, підлабузництва тощо, але ритор – той, що необізнаний, має звичай показувати себе публічно більш переконливо, ніж справді обізнаний, граючи на почуттях і пристрастях натовпу. Така думка Платона дещо пом'якшена у «Федрі» у признанні права мистецтва дискурсу (риторики), якщо вона служить істині [4, с. 65]. Слід відзначити, що у Сократа і Платона сама філософська рефлексія виступила у формі діалогу, тобто інтелектуального спілкування (комунікації) людей.

Не можна оминати Аристотеля («Риторика»), Цицерона («Про оратора»), М. Квінтіліана («Про освіту оратора»). Вони зробили вагомий внесок у становлення і розвиток комунікативної теорії і практики. Але антична думка – це лише перші кроки на шляху до осмислення людської комунікації як соціального феномена.

За часів християнства суспільство продовжило свій шлях до визначення проблем особистості і людських відносин. Це період бурхливого розвитку самосвідомості особистості і дуже великих обмежень людського спілкування. Вищою цінністю було спілкування з Богом (М. Каган).

Середньовічні теоретики І. Севільський, Ю. Руфіній, Г. Херовоск та ін. спробували систематизувати знання з риторики. Відродження і Новий час приносять нове демістифіковане розуміння людського спілкування. У центрі уваги вже постає не Бог, а людина.

Слід зазначити, що більшість німецьких філософів була схильна до трактування і людського спілкування у категоріях суб'єкт-об'єктного зв'язку, а не суб'єкт-суб'єктного. В їх історичних побудовах (І. Фіхте, Новаліс), людське індивідуальне «Я» було настільки абсолютизоване, що інше «Я» по суті було позбавлене своєї суб'єктивності і ставало об'єктом серед об'єктів. У результаті цього, замість принципу діалогічності міжособистісної комунікації взяв гору принцип її монологічності.

Для Ф. Шлейєрмахера, представника німецького романтизму, спілкування між людьми – це в першу чергу спілкування між індивідами, рівними сторонами (суб'єкт-суб'єктні відносини). Він створив теорію розуміння (герменевтики). Шлейєрмахер

розглядав герменевтику як «мистецтво осягнення чужої індивідуальності», «іншого».

Знакову природу комунікації розглядала семіотика, яка виникла у XIX ст. Започаткована вона була в роботах німецького філософа-математика Г. Лейбніца наприкінці XVII ст., але основні принципи семіотики сформулював американський філософ і логік Ч. Пірс, котрий ввів і саме поняття «семіотика». На його думку, комунікація теж має знакову природу. У будь-якій комунікативній ситуації можна виділити три частини: знак (перший термін), у функції об'єкта (другий термін) і у відношенні до інтерпретатора (третій термін). Пірс вважав свою теорію знаків необхідною для дослідження комунікації.

Німецький філософ Ф. Ніцше стверджував, що мислення невід'ємне від мови, але мова спотворює реальність. Він доводив несумірність створеного категоріальною схемою мови образу світу зі справжнім світом, нездатність мови і мислення уявити знання незалежно від самої мови та мислення.

У XX ст. отримали подальшого розвитку ідеї семіотики і герменевтики, крім цього, велике місце проблемі людської комунікації відводиться в таких філософських напрямках, як екзистенціалізм, персоналізм, аналітична і лінгвістична філософія, діалогічна філософія тощо.

Предмет і мета філософських досліджень екзистенціалізму – внутрішній світ особистості, ізольованої від суспільства. Цю теорію можна назвати теорією некомунікабельності. Перш за все, екзистенціалізм – це філософія буття.

Дещо відмінна від позиції більшості екзистенціалістів точка зору німецького філософа К. Ясперса. На думку П. Гайденко, «світ Ясперса – світ комунікацій... живої повсякденної, безперервної комунікації людей, які вирішують за допомогою дискусій, суперечок, зіткнень точок зору і позицій наукові, політичні і соціальні проблеми; тільки шляхом вільної дискусії, розгорнутого і широкого зіткнення думок можуть вирішуватися найважливіші проблеми сучасної філософії» [7, с. 129]. Здатність людини до комунікації відрізняє її, на думку Ясперса, від всього іншого суцього, завдяки їй людина може віднайти самого себе, вона лежить в основі екзистенціальних відносин між людьми, як відносин між «Я» і «Ти». Таким чином, він вважає, що комунікація є універсальною умовою людського буття.

Персоналізм – теїстична тенденція у західній філософії. Вона стверджує, що особистість і її духовні цінності є вищим змістом земної цивілізації, а комунікація – спілкування, яке базується на взаєморозумінні, дискусії, що стає противагою доктрині суспільного договору, тому, що її учасники сприймають і усвідомлюють один одного тільки у світлі своїх взаємних обов'язків – абстрактно і безособисто. Тому *комунікація* – це взаємозалежність, протилежна договору, засновується на інтимних контактах і усвідомленій духовній спільності.

Філософський аналіз комунікації, який здійснюється в межах різних шкіл, поєднується з поняттям «дискурс» (діалог). У тлумаченні німецьких філософів Ю. Габермаса та К. Апеля, дискурс – форма комунікації, за якої зіштовхуються різні висловлювання, які явно або ні домагаються загальної значущості. На думку Ю. Габермаса, норми соціального життя і соціальної дії встановлюються у результаті «формально-прагматичного дискурсу», коли повинен перемогти «непримушений примус» з боку кращого аргументу. Отже, можна стверджувати, що по-різному розглядаючи комунікацію, всі сходяться на тому, що спілкування людей (особливо мовне) – це певна соціальна комунікативна дія, під час якої передається певна інформація, відображається певна позиція, погляди тощо, тобто відбувається певна передача чи сприйняття культури однієї людини – іншою.

Здатність спілкуватися у часі і просторі дуже поширилась завдяки винаходу

друку, електронного зв'язку (телеграфу, телефону, радіо) і засобів масової комунікації, а також механізації транспорту. Саме вони дозволяють посилати повідомлення на великі відстані з великою швидкістю. Це має багато наслідків і не в останню чергу – підвищення здатності сучасної держави здійснювати соціальний контроль. Отже, до розуміння поняття «комунікація» можна віднести всю без винятку сукупність повідомлень, які вийшли з «рук» людини.

Слід зазначити, що на межі XVIII–XIX ст. в німецькій класичній філософії починає вироблятися категоріальний апарат, принципово важливий для побудови теорії комунікації («суб'єкт», «об'єкт»), де під «суб'єктом» розуміється людина у її активно-пізнавальному ставленні до оточуючого її світу – «об'єкту».

Вперше серйозно заговорили про комунікацію на VII Всесвітньому соціологічному конгресі у Варні (1970 р.), де комунікація розглядалася як «взаємодія суспільної думки і засобів масової комунікації в межах суспільства в цілому» [8, с. 37–85]. При цьому увага акцентувалася на процесах управління масовою комунікацією у сфері політики, ідеології та культури. Як вважали марксистки, головна функція *комунікації* – вплив на свідомість людей, надання цій свідомості бажаних властивостей, якостей, «наближенню її до ідеалу, який би відповідав політичним, культурним та ідеологічним нормам і цінностям соціалістичного суспільства». З цього, можна зробити висновок, що комунікація – могутній впливовий засіб. Вона феномен загальнолюдського спілкування, а, отже, володіє певною культурою і виконує у суспільстві певні «соціальні дії», «соціальні взаємовпливи», тобто певну «соціальну інженерію», за допомогою якої відбувається об'єднання членів суспільства у єдиний «соціальний організм».

По-різному підходили соціологи та мислителі до тлумачення феномену комунікації. Часто її описують у термінах соціального спілкування, соціального обміну чи соціальної взаємодії. Слід відзначити, що спільним тут є те, що соціологи мають на увазі символічні форми взаємозв'язку в суспільстві, тобто такі, що репрезентують циркулюючі у соціумі знання, цінності, норми, значення – письмові та аудіовізуальні тексти.

Отже, *комунікацію* можна визначити як фундаментальний стан сучасного суспільства, дзеркало культури спільноти, який відбиває сучасний соціальний світ. Саме такі образи соціального світу є водночас і змістом, і об'єктом взаємодії соціальних суб'єктів у комунікації.

Як стверджував американський вчений Г. Ласвелл, комунікація є певним актом, для якого необхідно уяснити: «Хто? Що говорить? На якому каналі? Кому? З яким ефектом?» Тобто найважливішим у теорії комунікації, на його думку, є «акт комунікації» [9, с. 131].

Активність і характер людського спілкування пов'язували і з природними та кліматичними умовами. Наприклад, відомий французький мислитель Ш. Монтеск'є (1689–1755) у праці «Дух законів» (1748) доводить, що в основі всіх людських відмінностей лежать природні фактори, які впливають на людську культуру, а отже і людські взаємини. Такої ж думки і німецький філософ Й. Гердер (1744–1803). У праці «Ідеї до філософії історії людства» (1784–1792) він розглядає історію суспільства як закономірне продовження розвитку природи. Людина, на його думку, народжується природою, є вершиною і вінцем її. Тому основними елементами соціального прогресу є зовнішні і внутрішні фактори. Розвиток здібностей людини залежить від інших людей, від суспільства в цілому та його культури [10, с. 21–23].

Один із засновників чиказької школи, автор «класичної» соціально-екологічної теорії Р. Парк (1864–1944) вважає, що у суспільстві відбувається соціальна еволюція.

Вона проходить чотири стадії і будь-який соціальний організм переживає чотири відповідних укладу: екологічний, економічний, політичний і культурний. У міру просування до культурного укладу посилюються соціальні зв'язки (просторові, економічні, політичні, моральні) і суспільство досягає оптимальної «змагальної кооперації» і «згоди»; в дію вступає формула «суспільство як взаємодія». Міграція як колективна поведінка, утворює, за Парком, екологічний уклад суспільства. Економічний, політичний і культурний укладу в сукупності утворюють «організацію контролю» за допомогою економічних законів, прав, звичаїв, одним словом – «згоду» [11]. Таким чином, «змагальна кооперація» і «згода» створюють взаємодію у суспільстві, певну *міжкультурну комунікацію*, а міграційні процеси – колективну поведінку, яка, за Парком є екологічним укладом суспільства. Але суспільство, як складний організм, складається із певних соціальних груп та спільностей, що створюють соціальну організацію суспільної життєдіяльності індивідів. Між соціальними групами і спільностями відбуваються постійні взаємозв'язки, які виконують роль тих чинників, завдяки яким відбувається проникнення культури з однієї соціальної групи чи спільності в іншу. Тобто відбувається постійний процес акультурації і декультурації.

Дж. Морено (1890–1974) зазначав, що найбільш значними соціальними групами є соціальні спільності (емпірично фіксовані, реально існуючі об'єднання індивідів, які є відносно цілісністю), що може виступати як об'єкт соціального впливу. Вони володіють емерджентними властивостями, виникають у результаті об'єднання за певними характеристиками, не завжди притаманними окремим індивідам. Соціальні спільності різняться між собою за якісними типовими ознаками (національними, психологічними і т.д.) і за кількісними показниками (величиною).

Польський соціолог Я. Щепанський (1913–2003), пропонує виділяти два великих типи спільностей: природні, які існують в реальності (територіальні, соціальні), і номінальні (напр., спільність українських підприємців, фермерів і т.д.). Вказані спільності він ділить на фіксовані в соціальній системі, до яких відносяться класи, професійні групи, і нефіксовані (напр., рух зелених). Такий поділ, на нашу думку, дає можливість більш диференційовано підійти до тих факторів, які впливають на міжкультурну комунікацію як соціальне явище у багатонаціональному регіоні країни.

Як відомо, між індивідами під час комунікації виникають певні соціальні зв'язки (сукупність особливих залежностей одних соціальних об'єктів від інших, взаємні відносини, які об'єднують людей у відповідні спільності і свідчать про їх колективне існування), за яких відбуваються взаємовпливи. Основною формою соціального зв'язку є безпосередній контакт між людьми в тій або іншій первинній соціальній спільності (сім'я, група), який потім переростає в більш широкий опосередкований зв'язок людей, що складають великі соціальні об'єднання, в межах яких формуються почуття причетності до групи або внутрішньо-групової солідарності (нації, соціального класу, верстви, конфесії тощо).

Наявність соціальних зв'язків визначається відповідними факторами. Можна виділити три групи факторів:

- природно-біологічні задаються спадковими ознаками, тобто самим фактом народження людини, що визначає її етнічні, національні (расові) ознаки;
- психологічні, такі як почуття спільності з іншими людьми, що об'єднує людей у відповідні соціальні групи і спільності;
- соціально-інституційні, тобто спеціально створені (формальні, писані) правила, норми, які особливим чином регламентують соціальні зв'язки і відносини, визначаючи порядок дії соціальних об'єктів в межах соціального інституту і контролюючи їх.

Соціологи Г. Ласвелл і А. Кеплен, вважають, що основою, яка надає соціальним взаємодіям певного забарвлення та змісту і робить з них соціальні відносини, є *цінності* (цільові бажані події). Цінності слугують поштовхом, необхідною умовою будь-якого роду взаємодій, які забезпечують комунікативні зв'язки. Отже, соціальні цінності є ключем до розуміння практично всіх видів соціальних відносин взагалі, у тому числі і таких як *міжкультурна комунікація*. Але соціальні відносини залежать від поведінки кожного учасника міжкультурної комунікації, на яку впливає соціальний контроль, який на думку американських соціологів Е. Росса (1886–1951) і Р. Парка (1864–1944), забезпечує нормальне співвідношення між соціальними силами, очікуваннями, вимогами і людською природою і, наслідком цього стає «здоровий» соціальний порядок. Французький соціолог Р. Ліп'єр розглядав соціальний контроль як засіб, що забезпечує процес засвоєння індивідом цінностей і норм культури і як механізм передачі цих цінностей та норм від покоління до покоління.

Отже, можна сказати, що соціальний контроль є засобом саморегуляції суспільства, але він також впливає на міжкультурну комунікацію і створює *соціальний процес*, який відбувається між індивідами і соціальною групою та різними малими і великими соціальними групами.

Із всієї багатоманітності соціальних процесів Р. Парк і Е. Берджес у свій час виділили такі: кооперації, конкуренції (суперництва), пристосування, конфлікти, асиміляції, амальгамації. До них зазвичай приєднують два інших соціальні процеси, які проявляються лише в групах: підтримка кордонів і систематичні зв'язки.

Кооперація – узгоджені дії і досягнення спільної мети. Вона може відбуватися в діадах, малих та великих групах.

Конкуренція – це боротьба між індивідами, групами або суспільствами за володіння цінностями, запаси яких обмежені і нерівно поділені між індивідами або групами.

Пристосування – прийняття індивідом або групою культурних норм, цінностей і еталонів дій нового середовища, коли форми і цінності, засвоєні в старому середовищі, не ведуть до задоволення потреб, не створюють прийнятної поведінки. Процеси пристосування призводять до різних результатів, напр., до асиміляції або амальгамації, а також до створення відповідних «кордонів» між соціальними групами чи створення системи зв'язків.

Асиміляція – це процес взаємного культурного проникнення, через який особистість і групи приходять до культури, яку поділяють всі учасники процесу.

Амальгамація – біологічне змішування двох етнічних груп або народів, після чого вони стають однією групою або народом.

Підтримання кордонів – процес збереження формально чи неформально існуючих соціальних кордонів груп, які відділяють їх членів від всієї решти суспільства. Для багатьох груп такими кордонами може слугувати мова

(діалект, жаргон), уніформа (напр., лікарі тощо).

Створення системи зв'язків – процес, за допомогою якого елементи принаймні двох соціальних систем сполучаються таким чином, що в деякому відношенні і в деяких випадках вони виглядають як єдина система [11].

Все висловлене вище, викликає у соціальних групах певні *соціальні зміни*, які можуть або впливати на соціальний порядок позитивно, або викликати певні соціальні конфлікти. Соціальні зміни відбуваються під впливом різноманітних факторів, які мають місце у суспільстві, зокрема таких, як асиміляція, амальгамація, система кордонів та система зв'язків. Все це викликає відповідну реакцію суспільства, яка призводить до соціального руху.

Представник американської школи інтеракціоністів, автор соціології дій Р. Тернер у своїй праці «Колективна поведінка» (1919), визначає соціальний рух як «сукупність колективних дій, націлених на підтримку соціальних змін або підтримку опору соціальним змінам в суспільстві чи соціальній групі». Отже, *соціальний рух* – це масова колективна дія однієї або декількох соціальних груп, пов'язаних із забезпеченням групових або суспільних інтересів, задоволенням як матеріальних, так і духовних інтересів, які направлені на соціальні зміни або опір їм у конфліктній протидії з іншими соціальними групами. Таким чином, до соціальних рухів можна віднести екологічний, релігійний, феміністський, молодіжний, політичний, реформістський, опозиційний, національно-визвольний, емігрантський та ін. Сюди можна віднести і ті, які викликані міжкультурною комунікацією. Впливаючи на спільний культурний простір, у якому знаходяться різні міжнаціональні соціальні групи, які є водночас і різними за соціальним рівнем (статус, соціальна роль тощо), вони створюють певну соціальну дистанцію.

Соціальна дистанція – «поняття», яке характеризує ступінь близькості або відчуження соціальних груп. Вона сприяє або зближенню соціальних груп, або їхньому віддаленню, що гальмує міжкультурну комунікацію, створюючи певні соціальні кордони.

Залежно від типу суспільства формуються ті чи інші суспільні відносини, а отже, і суспільна *міжкультурна комунікація*. Досить цікаво ця проблема аналізується австрійським філософом К. Поппером (1902–1994) у праці «Відкрите суспільство та його вороги», де розглядаються принципи демократичної суспільної реконструкції, «поступової соціальної інженерії» на противагу «утопічній соціальній інженерії» [12, с. 144]. Відкрите суспільство, на його думку, сприяє більш вільному спілкуванню, а, отже, за таких умов виникає проблема чвар. Закрите суспільство не знало цієї проблеми.

Порушена проблема викликає певний інтерес для суспільства України, як багатонаціональної держави. Дослідники відзначають, що багатовікова етнічна різноманітність населення України стала, поряд з іншими чинниками, однією з головних складових формування особливостей національного менталітету українського народу – його світосприйняття, психології, культури, вірувань, традицій і звичок, зокрема культурної та релігійної толерантності, що допускає можливість інших переконань і систем цінностей.

Із здобуттям Україною незалежності всі етнічні спільноти, що мешкають на її території, стали інтегральними складовими багатонаціонального українського народу. Це, власне, етнічні українці, які дали державі свою назву, визначили в основному відповідно до території своєї чисельної переваги кордони України й становлять майже три чверті її населення, етнічні росіяни, представники багатьох інших національностей.

Визначальними рисами етнонаціонального розвитку України є, з одного боку, процеси етнічного відродження української нації та інших етнічних спільнот, утвердження їх як сталих структурних компонентів українського суспільства, а з другого – їх інтеграція й формування поліетнічної української політичної нації. Важливою складовою цих процесів є інтенсифікація зв'язків з історичною батьківщиною представників української діаспори, залучення їх до державотворчих процесів в Україні, а також взаємовпливи багатонаціональних культур етнічних груп та національностей, які проживають на території України. Яскравим прикладом цьому служить населення Приазов'я.

1. *Міжкультурна комунікація* була викликана практичними потребами післявоєнного світу, які підкріплені ідеологічно тим інтересом, який з початку ХХ ст.

формувався в інтелектуальному середовищі і суспільній свідомості в цілому по відношенню до так званих «екзотичних» культур та мов. Практично такі потреби виникли внаслідок бурхливого економічного розвитку багатьох країн та регіонів, революційних змін в технології. У результаті цього світ став значно меншим – щільність та інтенсивність тривалих контактів між представниками різних культур значно зросла. Окрім економіки, важливими зонами професійної і соціальної міжкультурної комунікації стали освіта, туризм, наука і, напевне, ефективна можливість «пізнання» різних культур за допомогою телебачення та мережі «Інтернет», що значно зблизила і змінила суть міжнародної комунікації.

2. Ці практичні потреби були підтримані змінами у суспільній свідомості, і у першу чергу постмодерністською відмовою від євроцентристських підходів в гуманітарних та суспільних науках. Визнання абсолютної цінності різновидів світових культур, відмова від колонізаторської культурної політики, усвідомлення загрози знищення великої кількості традиційних культур та мов привели до того, що відповідні дисципліни стали бурхливо розвиватися, спираючись на новий в історії людства феномен – інтерес народів світу одного до одного.

Дані висновки можна повністю застосувати до *міжкультурної комунікації* в багатонаціональному регіоні. На їх підставі, а також на підставі аналізу теоретико-методологічних засад, можна вивести основні риси, які характеризують специфіку *міжкультурної комунікації* у багатонаціональному регіоні:

– *міжкультурна комунікація* відбиває обумовлене сучасними суспільними відносинами (економічними, політичними, соціальними тощо) взаємне становище етнічних індивідів та їх груп;

– *міжкультурні соціальні зв'язки* проявляються у ставленні індивідів різних етнічних груп та цілих груп один до одного, до свого становища в суспільстві, до явищ і процесів суспільного життя;

– *результат спільної діяльності індивідів* різних етнічних груп, що проявляється в їх спілкуванні та взаємодії.

Як бачимо, багатоманітність комунікативних явищ привертає до себе увагу фахівців різних гуманітарних наук та інформаційних теорій. Саме на досягненнях цих наук ґрунтується сучасне знання про комунікацію, оскільки міжкультурна комунікація – явище соціальне, вона об'єднує не тільки представників різних етнокультур, але й створює взаємини між всіма мешканцями регіону, бо кожній людині притаманний свій рівень культури та свої культурні цінності та риси.

Отже, *міжкультурна комунікація* – досить складне соціокультурне явище, на яке впливає багато різних чинників, які постійно зазнають найрізноманітніших соціальних, політичних, економічних, національних, демографічних та інших змін. Тому дослідити її можна лише за умов системного підходу.

Список використаної літератури

1. Пустовіт Л. О. Словник іншомовних слів / Л. О. Пустовіт, О. І. Скопенко, Г. М. Сюта та ін. – Київ : Вид-во «Довіра» УНВЦ «Рідна мова», 2000. – 1018 с. ; Pustovit L. O. Slovnyk inshomovnykh sliv / L. O. Pustovit, O. I. Skopenko, H. M. Siuta ta in. – Kyiv : Vyd-vo «Dovira» UNVTs «Ridna mova», 2000. – 1018 s.

2. Соціологія : короткий енциклопедичний словник / заг. ред. В. І. Воловича. – Київ : Український Центр духовної культури, 1998. – 736 с. ; Sotsiolohiia : korotkyi entsyklopedychnyi slovnyk / zah. red. V. I. Volovycha. – Kyiv : Ukrainyskyi Tsentr dukhovnoi kultury, 1998. – 736 s.

3. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї / Б. В. Слющинський. – Київ : Аквілон-Плюс, 2008. – 496 с. ; Sliushchynskiy B. V. Mizhkulturna komunikatsiia v ukrainskomu Pryazovi / B. V. Sliushchynskiy. – Kyiv : Akvilon-Plus, 2008. – 496 s.
4. Основы теории коммуникации : учеб. / под ред. М. А. Василика. – Москва : Гардарики, 2003. – 615 с. ; Osnovy teorii kommunikatsii : ucheb. / pod red. M. A. Vasilika. – Moskva : Gardariki, 2003. – 615 s.
5. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации / А. П. Садохин. – Москва : Высшая школа, 2005. – 310 с. ; Sadokhin A. P. Vvedenie v teoriyu mezhkulturnoy kommunikatsii / A. P. Sadokhin. – Moskva : Vysshaya shkola, 2005. – 310 s.
6. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон / А. Ф. Лосев. – Москва : Искусство, 1969. – 846 с. ; Losev A. F. Istoriya antichnoy estetiki. Sofisty. Sokrat. Platon / A. F. Losev. – Moskva : Iskusstvo, 1969. – 846 s.
7. Гайденко П. П. Человек и история в свете «философии коммуникации» К. Ясперса / П. П. Гайденко // Человек и его бытие как проблема современной философии. – Москва : Наука, 1978. – С. 129–131 ; Gaydenko P. P. Chelovek i istoriya v svete «filosofii kommunikatsii» K. Yaspersa / P. P. Gaydenko // Chelovek i ego bytie kak problema sovremennoy filosofii. – Moskva : Nauka, 1978. – S. 129–131.
8. Массовая информация в советском промышленном городе: опыт комплексного социологического исследования / под общ. ред. Б. А. Грушина, Л. А. О니кова. – Москва : Изд-во политической литературы, 1980. – 446 с. ; Massovaya informatsiya v sovetskom promyshlennom gorode: opyt kompleksnogo sotsiologicheskogo issledovaniya / pod obshch. red. B. A. Grushina, L. A. Onikova. – Moskva : Izd-vo politicheskoy literatury, 1980. – 446 s.
9. Назаров М. М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и практика исследований / М. М. Назаров. – Москва : Институт социо-образовательного Российского центра гуманитарного образования. Институт Социологии Российской АН, 2003. – 376 с. ; Nazarov M. M. Massovaya kommunikatsiya v sovremennom mire: metodologiya analiza i praktika issledovaniy / M. M. Nazarov. – Moskva : Institut sotsio-obrazovatel'nogo Rossiyskogo tsentra gumanitarnogo obrazovaniya. Institut Sotsiologii Rossiyskoy AN, 2003. – 376 s.
10. Піча В. М. Соціологія : навч. посіб. / В. М. Піча. – Київ : Каравела, 2000. – 248 с. ; Picha V. M. Sotsiologhiia : navch. posib. / V. M. Picha. – Kyiv : Karavela, 2000. – 248 s.
11. Park R. E. Introduction to the Science of Sociology / R. E. Park, E. W. Burgess. – Chicago : University of Chicago Press, 1924. – 734 p.
12. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги : пер. з англ. О. Коваленка / К. Поппер. – Київ : Основи, 1994. – Т. 1. – 444 с. ; Popper K. Vidkryte suspilstvo ta yoho vorohy : per. z anhl. O. Kovalenka / K. Popper. – Kyiv : Osnovy, 1994. – T. 1. – 444 s.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2015

B. Slyuschynskiy

**THE INTERCULTURAL COMMUNICATION AS A SOCIAL PHENOMENON:
FROM THE PAST TO THE PRESENT**

The article deals with theoretical and methodological foundations of the intercultural

communication in the historic-sociological aspect. The chronology of the intercultural communication study as a social phenomenon is studied. The key stages of the communication, which is a mechanism for bringing different cultures together into a great culture, the culture of the world, are determined in the present research.

According to our point of view, the intercultural communication occurs not only during the communication of different ethnic groups, but also in dealing between two different individuals, because each individual is a part of the proper «institute of Culture».

The relevance and feasibility of the study of the intercultural communication as a social phenomenon is based on the necessity to overcome some contradictions:

- between the necessity to study communication processes in specific multicultural space, which is Ukrainian Pryazov'ye and the lack of social researches articles on the subject;

- between the existing features of the intercultural communication in Ukrainian Pryazov'ye as a way of sharing knowledge, ideas, notions, concepts and emotions etc., as well as sharing the complex of common cultural values and norms;

- between the information and speech tendencies autostereotyped judgments, ethnocultural identity, specificity of message interpretation and variability of communication and status characteristics which are common to the representants of different cultural environments;

- between the processes of acculturation, deculturation, assimilation, solidarity, hybridization and globalization that promotes on the one hand the growth of the ethnic identity, which is a significant factor of reconstitution of the identity owned by the existing ethnic communities, and on the other - leads to some irreversible phenomena: the disappearance of national languages and traditions, customs, the emergence of mixed language («surzhyk»), creating a kind of «Azov type» of a social ethos.

The problem under consideration is interested for the society of Ukraine as a multinational state. The researchers note that the centuries-old ethnic diversity of the population of Ukraine was, among other factors, a main component to form features of the national mentality of the Ukrainians – their worldview, psychology, culture, beliefs, traditions and habits, including cultural and religious tolerance that allows different beliefs and value systems.

Consequently, the intercultural communication is a rather complex socio-cultural phenomenon, which is regularly influenced by many different factors which are constantly affected by a variety of social, political, economic, ethnic, demographic and other changes.

Key words: *intercultural communication, social phenomenon, culture, discourse, social evolution.*